

DİNİ-TASAVVUFİ TÜRK HALK EDEBİYATI TERMINOLOJİSİ

KISALTMALAR ve KAYNAKLAR:

ATO: Ahmet Talat Onay, Türk Halk Şiirlerinin Şekil ve Nev'i.

AG: Abdülbaki Gölpınarlı, 100 Soruda Tasavvuf.

CD: Cem Dilçin, Örneklerle Türk Şiir Bilgisi.

MY: Mehmet Yardımcı, Başlangıcından Günümüze Halk Şiiri – Âşık Şiiri – Tekke Şiiri.

HŞÖS: Türk Dili Dergisi, Halk Şiiri Özel Sayısı

Âşık: Tanrı'nın cemâl ve celâline kapılmış kişi. (AG, 157)

Âyin: Mutasavvıflara has bazı hal ve hareketleri ifade etmek için ilk defa İranlılar tarafından kullanılan âyin terimi, daha sonra Türk tasavvuf edebiyatına da geçmiş, Mevlevilerin semâ meclislerinde söyledikleri ilâhilere ad olmuştur. Zamanla Mevlevilerin semâ meclisi denilen tasavvufi toplantılarının genel adı olmuştur. Sözlük anlamı ile "gelenek, görenek, âdet, tarz, usul, âdab gibi anlamları kapsayan dini merâsim biçimine denir. Aynı zamanda âyin dini merasimlerde zikir ve semâ sırasında okunmak ve çalınmak üzere değişik makamlarda bestelenen şiirlere verilen addır. (MY, 380)

Kurbanlar tıglanıp gülbank çekildi
Gaflet uykusundan uyana geldim
Dört kapı sancağı anda dikildi
Can ü baş koyarak kurbana geldim

Evvel eşiğine koydum başımı
Aldılar içeri döktüm yaşımlı
Erenler yolunda gör savaşımlı
Uryan pürryan olup meydana geldim

...
Yüzüm yere özüm dâra tutmuşum
Muhammet Ali'ye ikrâr vermişim
(Sakâhüm) cerbetin anda görmüşüm
İçip kana kana mestâne geldim

Yolumuz on iki imama çıkar
Rehberim Muhammet Ahmed-i Muhtar
Mürşidim Ali'dir sahib-i zülfikâr
Kulundur Şahiyâ divana geldim

Âyinhan: Mevlevilerin semâ meclislerinde zikir ve semâ sırasında söylenen âyinleri okuyan kişilere denir. (MY, 380)

Ayin-i Şerif: Mevlevi tarikatında yapılan âyinlerde okunan ilâhilere denir. (MY, 381; HŞÖS, 284)

Âyin-i Cem: Bektaşî tarikatında yapılan âyinlere verilen addır. (MY, 381)

Buyruk: Ya Şah İsmail Safevî'nin ceddi Şeyh Safî'nin sorulan sorulara verdiği ya da Şialara dâir ve Alevî itikadını okşayan telkinkâr cevaplardır. Veyahut Alevîliğe dâir manzumeleri kapsayan mecmuadır. İlmi, tarihi ve dini bir kıymeti olmayan bu buyruklar, babadan babaya geçtiği için ve tarikat haricinde başka kimseye gösterilmediği için mukaddes sayılmakta ve pek gizli tutulduğundan dolayı semavi bir eser şeklinde telakki edilmektedir. Edebi ve

İçtimai ilimlere göre bir kıymetleri yoktur.
(ATO, 232)

Büt: Put, güzel, "dilenen, istenen, Tanrı aşkı, birlik". (AG, 157)

Celâl: Ululuk, "Tanrı'nın büyüklüğü".
(AG, 157)

Cemâl: Güzellik, "Tanrı'nın olgunluklarını izhar edişi". (AG, 157)

Ceng: Savaş, "sınanmak". (AG, 157)

Cumhur: İlahi terimine karşılık olarak zaman zaman kullanılmış olan terimdir.
(MY, 377)

Cumhur ilahi: İlahilerin koro halinde olmak üzere bestelenmiş olanlarına verilen isimdir. (MY, 378)

Çelipa: Put, haç, "tabiatlar âlemi". (AG, 157)

Çeşm-Leb-Zülf-Hat: Göz-dudak-saç-sakal. "Tanrı sıfatlarının mazharı olan âlem".
(AG, 157)

Deme: Alevi tarikatından olan tasavvuf şâirlerinin tarikatları ve hareketleri ile ilgili temaları işleyen, sorunlarını konu edinen şiirlerine deme adı verilir. Demeler alevi törenlerinde saz eşliğinde kendine özgü bir makamla söylenir. Genellikle sekizli hece ölçüsüyle yazılmış şiirlerdir. Demelerin çoğu içten bir Hz. Ali sevgisiyle yüklüdür (MY, 390).

Güzel âşık cevrimizi
Çekemezsin demedim mi

*Bu bir rıza lokmasıdır
Yiyemessin demedim mi*

*Yemeyenler kalır naçar
Gözlerinden kanlar saçar
Bu bir demdir gelir geçer
Duyamazsın demedim mi*

*Bu dervişlik bir dilektir
Bilene büyük devlettir
Yensiz yakasız gömlektir
Giyemezsin demedim mi*

...

...

*Pir Sultan Abdal şâhımız
Hakk'a ulaşır râhımız
On iki imam katarımız
Uyamazsın demedim mi*

Devriye: Devir kuramını anlatan şiirlere devriye denilir. Devir kuramı Hz. Muhammed'in "Ben nebî iken Âdem su ile çamur arasında idi" hadisi ile ilgilidir. Mutasavvıflara göre Muhammed yeryüzüne sonradan gelmiştir. Halbuki ruh halinde olan Muhammed ezelden beri vardır. Vakti gelen ruh maddi âleme iner. Önce cemâda, sonra nebâta, hayvana, insana ve en sonra da insan-ı kâmile geçer. Oradan da ilk büyük ruh olan Tanrı'ya döner ve onunla birleşir. Bu iniş ve çıkışı anlatan şiirlere devriye adı verilir. (CD, 348; ATO, 233) Devriye yaratılışın başlangıcı ve sonu, varlığın nereden gelip nereye gittiği ve bu ikisi arasındaki safahatın tasavvufa göre izahıdır. (HŞÖS, 322)

*Ey kardeşler ey yaranlar sorun bana kanda idim
Divanlar dinler isen diyövirem ezeli vatanda idim*

Evvel dilimdeki budur, Tanrı bir, Rasul hakdurur

Anı böyle bilmez iken bir acep gümanda idim

Kâl ü belâ dinilmeden tertip düzen eylenmeden

Haktan ayru değil idim ol ulu divanda idim

....

*Yunus senin âşık cânın ezeli âşıklar ile
Ol Allah'ın dergahında cevlân ü seyrânda idim*

Duvaz: İlk imamdan son imama kadar geçen üç yüz elli senelik bir dönemdeki olaylar bu şiirlerde kısa ve çarpıcı ifadelerle dile getirilir. (MY, 391)

*Muhammed Mustafa, Murtaza Ali'nin
Dostuna dost, düşmanına düşmanım
Pirim Hünkâr Hacı Bektaş Veli'nin
Dostuna dost, düşmanına düşmanım*

*Eşiğinde hacı oldum Kâbe'nin
Gönlümüzde ziya mah-ı tâbânın
Şah Hasan, Hüseyin, Zeynel Abâ'nın
Dostuna dost, düşmanına düşmanım*

*Bu seri meydanda gerek fakîrin
Her dem Şâh-ı Merdan ola zikirin
İnanın gaziler İmam Bâkır'ın
Dostuna dost, düşmanına düşmanım*

...

*Ali der gayretin çekerim dinin
Kur'an'da okunan azim mübinin
Bu seri yolunda Koydum Mehdi'nin
Dostuna dost, Düşmanına düşmanım*

Durak: Halvetiler tarafından ilahiye karşılık olarak kullanılan terimdir. (MY, 377)

Hâl: Yüzdeki ben, "vehimden doğan izafi varlık". (AG, 157)

Hicab: Örtü, perde, "Tanrı'nın zatını örten sıfatlar, adlar, âlem". (AG, 157)

Hikmet: Sözlük anlamı "öz söz, bilgece söylenmiş söz, yol gösterecek bir değeri olan kısa, özlü söz" anlamlarına gelen hikmet, dini ve tasavvufi halk şiirinde şâirin anlayış ve sezgilerine göre din konularını işleyen şiirlere denir. Hikmet adı genellikle Orta Asya Türklerinin büyük tarikatçısı Ahmet Yesevi'nin şiirlerine verilir. Hikmetler genel yapı bakımından okuyucuyu din konuları üzerinde düşünmeye yönelten manzumelerdir. Yunus Emre de Ahmet Yesevi gibi hikmetler yazmış olmasına rağmen onun hikmetlerine ilâhi adı verilir. Hikmetler genel anlamıyla İslamiyet'in esaslarını ve şeriâtı Türklere öğretmek, tasavvufun inceliklerini ve tarikatın gereklerini müritlere telkin etmek için Ahmet Yesevi tarafından yazılan şiirlerdir. Hikmetlerin aruzla söylenenleri bulunmakla beraber, bu şiirlerin çoğu yedi veya on ikili hece ölçüsü ile yazılmıştır. Biçim olarak dörtlülük düzeni kullanılmıştır. (MY, 382-383; HŞÖS, 315-317) Fuat Köprülü'nün belirttiği gibi hikmetlerin fikri yönünü dini-tasavvufi unsurlar; şekil yönünü de millî unsurlar teşkil eder. (HŞÖS, 316)

Mini hikmetlerim fermân-ı sübhan

Okup uksañ hemen mâni-i ku'an

...

Mini hikmetlerin kûn-ı hadisdür

Kişi buy iltmese bilgil habîsdür

Humhâne: İçki küplerinin durduğu yer, "Tecelliler yurdu, âlem". (AG, 157)

Hüsn: Genel anlamı güzellik olan bu terim, tasavvufta olgunlukların tümü anlamında kullanılmıştır. (AG, 157)

İştîyâk: Özlem, "Tanrı'yı özleme ve dileme". (AG, 157)

İlahi: İlahi Tanrı'nın vahdaniyetini, azamet ve kudretini nâtik şiirlerdir. Aruz şairlerince ismi tevhiddir. (ATO, 218) XIII. Yüzyıldan sonra Batı Türkçesinde Anadolu'da yaygınlaşan dini temlere bağlı âşık edebiyatı nazım şeklinin genel adıdır. Dini ve tasavvufi halk edebiyatının en fazla sevilip kullanılan bir türü olan ilahinin kelime anlamı, Allah'a ait, Allah'a mahsus demek olduğu için ilahilerde Tanrı sevgisi Tanrı'nın kudreti ve dini konular işlenir. İlahiler tasavvuf görüş ve anlayışını anlatan, bunun inceliklerini, ilâhi hikmetleri ve sırları dile getiren manzumeler olup herhangi bir tarikatın izini taşımaksızın Tanrı'yı öven Tanrı'nın büyüklüğünü ve gücünü telkin eden şiirlerdir. İlahiler dörtlük ya da beyit birimi ile yazılır. Dörtlükle yazılanlar, genellikle yedi sekiz, bazen de on birli hece ölçüsü ile koşma uyak düzenindedir. Beyit birimi ile yazılanlar ise genellikle on bir on dört bazen de an altılı hece ölçüsü ile bazıları ise aruz ölçüsü ile yazılır. Beyit birimi ile yazılanların uyak düzeni ise gazel uyak düzenindedir. İlahi dînî Türk musikisinde kullanılan şekillerin başında gelir, daha çok tekkelerde gelişen ilahi türüne, Bektaşiler *nefes*, Mevleviler *ayin*, Gülşeniler *tapuğ*, Halvetiler *durak*, diğer tarikat ehli olanlar ise *cumhur* adını vermişlerdir. İlahiler zemin + nakarat + miyan + nakarat şemasına uygun olarak bestelenir. Ramazan ilahileri ve Muharrem ilahileri belli aylarda okunan özel ilahilerdir. Camii ilahileri ise bayram, kandil ve bazı âyinlerde okunan ilahilerdendir. İlahinin şarkıdan ayrıldığı en önemli nokta usullerle bestelenmiş olmasıdır. Şarkılar ise makamlarla bestelenmektedir. (MY, 377-388; CD, 343-344)

Yunus Emre ilahileri ile meşhurdur:

*Ey dost aşkın denizine
Girem gark olam yürüyem
İki cihan meydan ola*

Devranım sürem yürüyem

*Girem deniz gark olam
Ne elif ne mim dal olam
Dost bağında bülbül olam
Güllerin derem yürüyem*

*Bülbül olubanı ötem
Gönül alam canlar utam
Başımı elimde tutam
Yoluna verem yürüyem*

*Şükür gördüm didârını
İçtim visalin yarını
Bu benlik senlik şarını
Terkini uram yürüyem*

*Yunus'tur aşk avaresi
Biçâreler biçaresi
Sendedir derdim çaresi
Dermanım soram yürüyem*

Kerîşme: Cilve, aldatma, "Tanrı'nın lütfu, tecellisi". (AG, 157)

Küfr: Dini hükümleri inkar, "gerçeği örtmek, zati örten sıfatlar". (AG, 157)

Likaa: Buluşmak, "Tanrı'nın sıfatlarını izhar edişi". (AG, 157)

Mahbub: Sevilen yani Tanrı anlamında olan bu terim aslında bir edebiyat terimidir. Ancak dini-tasavvufi tekke edebiyatında özel anlamı ile yani yalnızca Tanrı anlamıyla kullanılmıştır. (AG, 157)

Mâşuk: Bkz. Mahbub

Mekr: Hile, düzen, "Tanrı'nın, bazı hallerle, kerâmetlerle kula benlik vermesi". (AG, 157)

Melâhat: Alımlılık, “olgunluğun sonsuzluğu”. (AG, 157)

Meyhane: İçki içilen yer, “tecelliler âlemi”. (AG, 157)

Mevlid: Sözlük anlamıyla herhangi bir kimsenin doğduğu zaman demektir. Mevlid kelimesiyle Hz. Muhammed’in doğduğu gece kastedilir. Hz. Muhammed’in doğduğu eve de mevlidü’n-nebi adı verilir. Mevlid Türk edebiyatında manzum olarak yazılmıştır. Özellikle Hz. Muhammed’in hayat, büyüklüğü, diğer peygamberlerden üstünlüğü dile getirilmiştir. Türk edebiyatında mevlid geleneğinin en güzel örneği, Süleyman Çelebi’nin Vesiletü’n-Necat adlı mevlididir. Özellikle aynı tarzı ifade eden fakat Hz. Muhammed yerine Hz. Ali’yi anlatan mevlidler de yazılmıştır.

*Amine hatun Muhammet anesi
Ol sedeften doğdı ol dür danesi*

*Çünkü Abdullah’tan oldu hamile
Vakt irişdi hefte vü eyyâm ile*

*Hem Muhammed gelmesi oldu yakın
Çok alâmetler belürdi gelmedin*

...

Miraciye: Hz. Muhammed’in miracından bahseden eser veya bu münasebetle yazılan parçalardır. Miraciyeler manzum ve mensur olarak yazılmışlardır. Manzum miraciyeler, ekseriyetle kaside ve mesnevi tarzında yazılmışlardır. Mirac Hz. Muhammed’in Hakk’a bizzat yakınlık anıdır. Mirac inancı sadece Müslümanlarda değil, diğer dinlerde de görülür. Bunlar “himmelfehid” adıyla anılır.

Münâcat: Sözlükte “fısıldama, kulağa söyleme; Allah’a dua etme, yalvarma, Allah’a dua mevzulu manzume, şiir” anlamlarına gelir. Bu tür eserler sadece Allah’a yalvarmak ve iştihak duygularını açıklamak için değil, aynı zamanda Hz. Peygamber’e karşı da yazılırlar. Hz. Peygamber için yazılan münacatlar, naatlardan muhteva yönüyle ayrılırlar. Eski şâirler, divanlarına tevhid ve münacatla başladıkları gibi divanlar dışındaki İslâmî eserlerin başında da münâca’atların yer aldığı görülmektedir. Münacâ’atlar hem manzum, hem de mensur olarak bulunur. Manzum olanlar, ekseriyetle kaside, kıta, mesnevi ve benzeri tarzında yazılırlar. Münacâ’atlarda yer alan esaslar, tevhidlerde olduğu gibi âyet ve hadislerden bizzat iktibas edilerek veya bu iki kaynaktan mealen, telmihen alınarak yazılmıştır. (HŞÖS,294)

*Allah adın zikr idelüm evvelâ
Vâcib oldur cümle işte her kula*

*Allah adın her kim ol evvel ana
Her işi âsân ide Allah ana*

*Allah adı olsa her işin öni
Hergiz ebder olmaya anun sonu*

*Her nefeste Allah adın di müdâm
Allah adıyla olur her iş temâm*

...

N’at: Bir şeyi methederek anlatma, vasıflandırma; daha çok edebiyatımızda Hz. Muhammed’i medhetmek amacı ile yazılan manzum ve mensur eserlerdir. Divan ve Tekke edebiyatlarında Hz. Muhammed için yazılmış pek çok na’t vardır. Ayrıca diğer peygamberler, veliler, din büyükleri, mürşitler ve halifeler hakkında da na’tlar vardır. Manzum na’tların hemen bütün

nazım şekilleriyle kaleme alındığını görmekteyiz. Fakat kaside tarzında olanlar daha çoktur. Na'tlarda daha çok Hz. Peygamber'e karşı olan sevgi ve saygı dile getirilir. Na'tlarda ayetler ve ayetlere telmihler fazladır. Tertip edilmiş bütün divanlarda teorik olarak na't bulunmaktadır. Yunus Emre, Süleyman Çelebi, Fuzuli, Şeyyat Hamza, Rûşeni, Aziz Mahmut Hüdai vs. tanınmış na't şairleridir. (HŞÖS, 296-297)

*Canım kurban olsun senin yoluna
Adı güzel kendi güzel Muhammed
Şefaat eyle bu kemter kuluna
Adı güzel kendi güzel Muhammed*

*Mü'min olanların çoktur cefası
Ahirette olur zevk ü sefası
On sekiz bin âlemin Mustafa'sı
Adı güzel kendi güzel Muhammed*

Nâkuus: Çan, "halkın haktan ayrı olduğuna inanç". (AG, 157)

Nefes: Ekseriya Bektaşî-Alevî tekkelerinde okunur. Melamilerde "Vahdet-i vücut" telkinleri hep nefeslerle yapılır. Bu tarz manzumelerde rindâne, kalenderâne, istihzâlî bir edâ bulunur. Nefesler gazel, koşma tarzında hece vezniyle yazıldığı gibi sonradan aruz vezniyle de yazıldığı olmuştur. Bu nefesler, daha çok ayn-ı cem'lerde saz eşliğinde makamla okunur. (HŞÖS, 284) Nefeslerde ayrıca Hz. Muhammet ve Hz. Ali için övgüler de söylenir. Bu şiirlerin kutsal bir ilhamla söylendiğine inanıldığı için nefes adı verilmiştir. Sade bir Türkçe ile yazılmıştır. Hatayi, Cemâli Baba, Kalender Abdal, Mehmet Ali Hilmi Dede Baba, Âşık Şahi, Pir Sultan Abdal, Kaygusuz Abdal, Kul Mustafa, Dedemoğlu, Caferoğlu nefesleri halk arasında en yaygın olarak bilinen âşıklardandır. (MY, 379-380)

*Hak yoluna gidenlerin
Asa olsam ellerine
Er pir vasfın edenlerin
Kurban olsam dillerine*

*Bir üstada olsam çıkarık
Bir olurdu yakın irak
Yapsalar kemiğim tarak
Yâr zülfünün tellerine*

*Yönüm Hakk'a döndürseler
Kemiğimi kavursalar
Harman gibi savursalar
Mahabbetin yellerine*

*Torunuyuz bir dedenin
Tohumuyuz bir bedenin
Münkir ile ceng edenin
Silah olsam bellerine*

*Seyrânî kaldır parmağın
Vaktidir Hakk'a durmağın
Deryaya akan ırmağın
Katra olsam sellerine*

Nutuk: Tarikata yeni girecek olan muhibblere onun rehberi olan müürşid tarafından tarikatın adab ve erkânını, derecelerini öğreterek irşad etmek maksadıyla söylenen manzum eserlerdir. (HŞÖS, 318). Nutukların belli bir namesi, özel bir bestesi olmayıp düz (müziksiz) okunan şiirler durumundadır. Nutuklar bir bakıma nefeslerin sazsız söylenenleridir. Bektaşîler arasında yaygın olan "nutuk haklamak" deyimini şeyhin sözünü tasdik edip uygulamak anlamındadır. (MY, 389-390)

*Evel tevhid sürerler müürşid ilinden
Erişir cânına fazlı Hüdâ'nın
Kurtulursun emmarenin elinden
Erişir cânına fazlı Hüdâ'nın*

*İkincide verir lafzatullahı
Anda keşfederler sıfatullahı
Hasenât yeter der eder günahı
Erişir cânına fazlı Hüddâ'nın*

*Üçüncü yâ hû ismini oku
Garip bülbül gibi durmayıp şakı
Kendi vücudunda bulagör Hakk'ı
Erişir cânına fazlı Hüddâ'nın*

*Dördüncü esmâya mâlik olasın
Enel Hak sırrına vâkıf bulasın
Dahu ölmezden sen, evvel ölesin
Erişir cânına fazlı Hüddâ'nın*

*Gel imdi sen dahu şeyhin hâline
Karışasın evliyanın yoluna
Dalasın sen âb-ı hayat gölüne
Erişir cânına fazlı Hüddâ'nın*

Rûy: Yüz, "zât". (AG, 157)

Sâki: İçki sunan, "mürşid, şeyh". (AG, 157)

Şathiye (Şathiyât-ı Sufiyane): Dudaklarda bir tebessüm uyandırmak amacıyla söylenen manzumelerdir. Şathiyâtın en güzel numuneleri mizahi destanlarda görülür. Turâbî'nin Zampara Destanı, Agâhî'nin Köylü Destanı vs. (ATO, 359) İnançlardan teklifsizce alaycı bir dille söz eder gibi yazılan şiirlerdir. Görünüşte saçma sanılan bu sözlerin yorumlandığında tasavvufla ilgili türlü kavramlara değindiği anlaşılır. Bu tür şiirlere Bektaşî şâirlerinde rastlanır. (CD, 351) Yunus Emre hakkında Fuat Köprülü Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar adlı eserinde "Yunus Emre'nin ahlaki ve felsefi manzumeleri yanında, pek az da şathiyat-ı sufiyane şeklinde şeylere de rastlanır"

diyerek meselenin ilk habercisi olmuştur. Gene aynı eserde Mevlana'nın bir Farsça şathiye gazelini iktibas ederek açıklamalarda bulunur. Bir Yunus muakkibi olan Kaygusuz Abdal şathiyatıyla tanınan bir şairdir. Fuat Köprülü mezkur eserinde "yücelerden yüce gördüm" matla' mısraı ile başlayan şiirini örnek gösterir. Fuat Köprülü şathiyeleri, "Bazı meczuplardan sâdır olan bu kâbil şeyleri taklitle, şuurlu mutasavvıflar tarafından da yazılan bu cins manzumeler, mana derinliğine nüfuz edemeyen kâl ehline göre deli saçması gibi görünürse de tasavvuf rumuzuna lâyıkıyla âşina olanlarca onların pek sarıh bir manası vardır" diye açıklamıştır. (HŞÖS, 326)

*Dinle imdi şu ben beni ögeyin
Usta kerem elüm vardur her işde
Şöyle kesad düşmüş iken
Ya alkışda bulunasız ya kargışda*

*Durup bir şehre ugruluga vardum
Bir ok ile bin bir var yimez urdum
Çarşu çarşu dükkân komadım yardum
Bin tay ipek çıkardum bir kirişte*

*Evel vardum usta yanunda okudum
Ustam beni döğdi ben kakıdum
Çulla hem bin bir çile bez dokudum
Hisabi var argaç ile arışta*

*Terziyüm parmağa yüksük takarum
Yanum sıra yitmiş şâkirt nökerüm
Bir dürtişde bin bir kaftan dikerüm
Aslı vardır ignesini sürişte*

*Bir sıçrayışda doksan tepe aşdum
Bir avuçta yüz mut darı saçtım
Marsuvanda at katır demedüm geçtüm
Hiç önüme kimse gelmez yarıšta
(Kaygusuz Abdal)*

Şarap-Mey: İçki, “mana, feyz, neşe”. (AG, 157)

Şekl: Kılık, “Sevgili’nin, Tanrı’nın varlığı, zuhuru”. (AG, 157)

Şem’: Mum, irfan, tecelli. (AG, 157)

Şemâil: Kıyafet, “celâl ve cemâl sıfatları”. (AG, 157)

Şerab-hâne: Şarap içilen yer, “melekut, sıfatlar, kudretler âlemi”. (AG, 157)

Şive: Naz, eda, “az bir cezbe”. (AG, 157)

Tapuğ: Gülşeniler tarafından ilahiye karşılık olarak kullanılan terimdir. (MY, 377)

Tersâ: Hıristiyan, “varlıklardan ayrılan, kendini Tanrı sevgisine veren”. (AG, 157)

Tersâ-beçe: Gavur oğlanı, “kâmil mürşidin yüzündeki nur”. (AG, 157)

Tevhid: Tevhid, sözlük anlamıyla “birlemek” demektir. Divan ve Tekke Edebiyatlarında Allah’ın varlığına ve birliğine dâir yazılan manzum ve mensur eserlere verilen isimdir. Eski şâirler, âlimler, yazarlar eserlerine dâima tevhid ile başlardı. Manzum olarak yazılan tevhidler, kaside, gazel ve mesnevi tarzındadırlar. Tevhidlerde yer alan husus ayet ve hadislere dayalıdır. Yani âyet ve hadisler ya aynen, ya mealen veya telmihen alınarak manzum hale getirilirler. Tevhidlerde konu itibarıyla şeriat umdeleri ve tasavvufî muhteva işlenir. Şer’î olarak

Allah’ın birliği, yüceliği ve sıfatları, tasavvufi olarak da Kenz-i Mahfi ve vahdet-i vücud ele alınır. Tevhid türü, klasik şâirler tarafından müretteb bir divanda hemen dâima ilk sıralardadır. Bu sistem mutasavvıfların divanlarında da uygulanmıştır denebilir. Ancak tasavvufî tevhidlerin genel karakteri şer’î tevhidlere göre biraz değişiktir. Bu manzumelerde tefekkür, feraset ve tevil daha fazla kendini gösterir. Allah’ın vahdaniyeti (birliği), esması, fiilleri, sıfatı ve zâtı söz konusu edilerek insan bilgisinin Allah’ın zâtını idraki, tevhid makamları, kesret-vahdet münasebeti, yaratılış ve kâinatın aslî yapısı gibi bir çok fikir unsurunun birarada yorumlandığı manzumelere tevhid denilebilir. (HŞÖS, 291)